

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voedsel met het keurmerk van vertrouwen: vol vertrouwen keuren

Breeman, G.

Citation

Breeman, G. (2007). Voedsel met het keurmerk van vertrouwen: vol vertrouwen keuren. *Bestuurskundige Berichten*, 22(2), 12-14. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3211589>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3211589>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Voedsel met het keurmerk van vertrouwen

Vol vertrouwen keuren

Door dr. Gerard Breeman

Keurmerken zijn populair. We kennen het CBF keurmerk voor goede doelen, FSC keurmerk voor verantwoord beheerde bossen, ANWB keurmerk voor betrouwbare campings en zelfs een SVVS keurmerk voor Sinterklaasactiviteiten. Vooral de voedingsindustrie kent vele verschillende soorten keurmerken. Zo is er het Eko-keurmerk voor biologisch voedsel, Demeter keurmerk voor biologisch dynamisch voedsel, milieukeur voor producten die milieu vriendelijk geproduceerd zijn, V-Keur voor vegetarisch voedsel en Max Havelaar voor eerlijke handel. Ook kent de voedselindustrie keurmerken waarbij het hele productieproces betrokken is. Dit wordt integraal keten beheer (IKB) genoemd. Bekend zijn onder andere het IKB Scharrelvarkensvlees en het IKB Vleeskeurmerk. Een keten is daarbij het geheel van alle schakels in een voedselproductieproces. Het omvat de primaire producent (de boer), de verwerkende industrie, de distributeur en de consument; het loopt van het “zaadje tot karbonaadje”.

Het doel van keurmerken en ketenbeheer is het garanderen van een bepaalde voedselkwaliteit of een specifieke wijze van produceren. Overheden, producenten en consumentenorganisaties verwachten er veel van. Het zou vooral voedselveiligheid en voedselkwaliteit vergroten en er zijn nauwelijks kritische geluiden over te horen. Ketenbeheer in het bijzonder zou de transparantie van de productieketen vergroten. Daardoor zou zowel het vertrouwen van burgers in voedsel toenemen als ook het vertrouwen van actoren uit de keten in elkaar. Maar kunnen we daar wel zo zeker van zijn? Leidt ketenbeheer wel tot een toename van vertrouwen? Deze vraag wil ik beantwoorden door een theoretische exercitie uit te voeren, waarbij ik de actoren in de voedselproductieketen als een sociaal netwerk opvat.

Vertrouwen onder druk

Voorstanders van integraal ketenbeheer wijzen er vaak op dat samenwerking tussen de partners in de keten tot vertrouwen leidt. Wanneer we deze samenwerking opvatten als een sociaal netwerk dan leert de literatuur over sociaal kapitaal ons inderdaad dat dit soort van samenwerking tot vertrouwen kan leiden. Bekende auteurs, als Putnam

en Fukuyama betogen in hun werk dat deelname aan sociale netwerken, zoals buurtorganisaties, kredietrotatie netwerken, zelfhulp organisaties, vakbonden, politieke partijen, coöperaties en kerkgenootschappen tot vertrouwen leidt. (Putnam, 1993, 2000, 2004; Fukuyama, 1995). Als eenmaal vertrouwen is gewonnen, dan neemt dat ook toe bij elke keer dat er gebruik van wordt gemaakt. Het is een zelfversterkend mechanisme waarbij samenwerking tot vertrouwen leidt, en vertrouwen weer die samenwerking versterkt. Hirschman duidde vertrouwen aan als een morele bron ‘whose supply may well increase rather than decrease through use’ (Hirschman, 1984).

Wanneer we Hirschman volgen kunnen we er vanuit gaan dat zolang actoren betrokken blijven in een sociaal netwerk en zolang zij elkaar niet bedriegen, het vertrouwen gewaarborgd blijft. Het vertrouwen is dan “verwerkt” in de dagelijkse praktijk van samenwerken. Het komt tot uiting in verschillende coöperatieve verbanden, gemeenschappelijke activiteiten, gemeenschappelijke organisaties et cetera. Maar, een gevolg van de introductie van integraal ketenbeheer is dat de bestaande samenwerkingsverbanden zullen gaan veranderen. Van belang daarbij is dat ook het zelfversterkende mechanisme van vertrouwen dan kan gaan haperen. Het opgebouwde, geïnstitutionaliseerde vertrouwen

zal niet meer als vanzelfsprekend zijn.

Een belangrijk concept in de ketenliteratuur is bijvoorbeeld de ketenomkering, wat betekent dat de focus van het beleid is verlegd van de primaire producent naar de organisaties die dichter bij de consument staan. Het gaat bij integraal ketenbeheer immers om de kwaliteitseisen van de consument en niet meer om de productiecapaciteit van de boer, wat decennia lang na de Tweede Wereldoorlog wel het geval was. De consequentie is dat machtsverhoudingen zullen gaan veranderen en voorheen invloedrijke spelers buiten

“Het gaat bij integraal ketenbeheer om de kwaliteitseisen van de consument en niet meer om de productiecapaciteit van de boer.”

spel komen te staan. Sommige actoren zullen in de keten worden ingesloten, andere buitengesloten. Uitsluiting en de veranderende machtsverhoudingen kunnen meteen al bij de introductie van ketenbeheer het vertrouwen onder druk zetten. De actoren die eerder betrokken waren kunnen zich gepasseerd of zelfs bedrogen voelen. Vertegenwoordigers uit de sector die eerder veel invloed hadden kunnen cynisch worden en hun vertrouwen in het sociale netwerk volledig verliezen. Maar uitsluiting kan ook bij “derden” tot wantrouwen leiden, wanneer zij na verloop van tijd willen deelnemen, maar buitengesloten worden. Gesloten sociale netwerken blijken vaak geen activiteiten te ontplooiën om nieuwe actoren te werven, waardoor zij gefrustreerd buiten de productieketen kunnen blijven staan. Dit is helemaal ernstig wanneer deze buitenstaanders nieuwe creatieve ideeën hebben. Ketenbeheer draagt dus het gevaar in zich creativiteit buiten te sluiten, en frustratie en afgunst op te roepen.

Kanabalisering van vertrouwen

Misschien is mijn verhaal te negatief. Misschien ontwikkelen de sociale netwerken zich wel tot hechte veerkrachtige samenwerkingsverbanden die gebaseerd zijn op interpersoonlijk vertrouwen; precies zoals de literatuur over sociaal kapitaal voorzegt. Helaas voorziet ik ook dan, op langere termijn, vertrouwensproblemen. Vertrouwen kan namelijk verloren gaan, nadat relaties zich geruime tijd succesvol hebben ontwikkeld. Dit doet zich vooral voor wanneer relaties zich formaliseren. In die situaties zien we

“Het vertrouwen waarop de samenwerking aanvankelijk gebaseerd was, wordt door de regels weg gegeten: de regels vervangen het vertrouwen.”

dan dat regulering het vertrouwen kanabaliseert.

In zijn boek *Trust and Rule* beschrijft Tilly (2005) dit effect. Hij betoogt dat door integratie van vertrouwensnetwerken in reguleringssystemen (systems of rule) het persoonlijke vertrouwen tussen partners langzamerhand verdwijnt. Juridische instrumenten waarborgen dan de relaties in

plaats van vertrouwen. Tilly schildert een beeld van bestuurders als hebbelijke roofdieren die zo veel mogelijk vertrouwensnetwerken willen inlijven in hun systemen. Het resultaat van deze integratie is dat het vertrouwen waarop aanvankelijk de samenwerking gebaseerd was, door de regels wordt weg gegeten. Kortom, de regels vervangen het vertrouwen.

Het is te verwachten dat bij ketenbeheer op termijn hetzelfde effect te zien is. Aanvankelijk zullen de onderlinge relaties in de ketens vertrouwensrelaties zijn. Maar na verloop van

tijd zal de regulering rondom de keten zich van verschillende kanten opdringen. Deelnemers in de keten zullen verschillende privaat juridische instrumenten inzetten om de handelsrelaties te bevestigen en eerlijke concurrentie te waarborgen. Zij kunnen bijvoorbeeld afspraken maken over het niveau van de kwaliteit, over labelling en keurmerken en over de verwerkingsprocedures van de producten. Van buiten de keten zullen publieke instituties regels opstellen ten aanzien van de voedselveiligheid. De EU is bijvoorbeeld al geruime tijd bezig een uitgebreid tracking en tracing systeem te ontwikkelen. Dit systeem, de hazard analysis and critical control points (HACCP) systeem regelt bijvoorbeeld de vereiste hygiëne tijdens de voedselproductie, verwerking en distributie.

Deze reguleringen kunnen het interpersoonlijke vertrouwen binnen het sociale netwerk eroderen. Ze maken het vertrouwen overbodig, want alles is vastgelegd in regels. Het gevolg is dat vertrouwen niet meer herbevestigd wordt in de dagelijkse interacties en wanneer vertrouwen niet gebruikt wordt, zo betoogt Hirschman, zal het ook wegsijpelen.

Onzeker vertrouwen

Het is moeilijk te voorspellen in welke mate deze negatieve effecten zich ook daadwerkelijk zullen voordoen, omdat er ook vele positieve effecten van integraal ketenbeheer te verwachten zijn. In elke ontwikkelingsfase van het ketenbeheer zullen zich dan ook tegengestelde trends tegelijk voordoen, wat leidt tot een ambigue uitkomst. Vertrouwen blijft daarin een onzekere factor.

Ten eerste leert de literatuur over sociaal kapitaal ons dat samenwerking tot collectief vertrouwen leidt. Ik verwacht dan ook dat een langdurige succesvolle samenwerking in de productieketen tot sterke, veerkrachtige vertrouwensrelaties met een hoge mate van cohesie zal leiden. Maar, tegelijkertijd worden door integraal ketenbeheer machtsrelaties op zijn

Frontaal Naakt

www.FrontaalNaakt.nl

Voedselbanken

Eerst kommt das Fressen und dann die Moral. Mooie uitdrukking waar ik steeds aan moet denken als de Voedselbank ter sprake komt. De oprichters van de Voedselbank, Sjaak en Clara Sies, hebben ruzie met de Federatie Voedselbanken Nederland

(FVN). Het zou om bestuurlijke vernieuwing gaan en om de betaalde directeursfunctie die Sjaak eist maar niet krijgt. De federatie verwijt het echtpaar Sies nu een zucht naar macht en het paar beschuldigt de federatie ervan een lastercampagne te voeren.

Heel sjiek, allemaal. De Voedselbank schopt dat mooie Duitse gezegde helemaal door de war. Hier is het namelijk precies omgekeerd: eerst is er de moraal, de hongerigen voeden, dan komt die Voedselbank en dan is er cynisme, nihilisme zelfs.

Dat is altijd zo geweest bij die Voedselbank. Iedereen gaat ermee aan de haal, niemand geeft echt om de mensen die van die Voedselbank afhankelijk zijn. Tijdens de laatste campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen diende de Voedselbank om de mensen ervan te overtuigen dat de christenen en de liberalen van Nederland een soort Dickensiaanse hel hadden gemaakt, waar de mensen van honger stierven op straat. Er waren immers blijkaar Voedselbanken nodig! Een beter bewijs van schrijnende armoede was er blijkaar niet. Stem daarom links, was de boodschap, want dan krijgt iedereen weer gratis geld om gewoon voedsel bij de Aldi te halen.

De Aldi, dát is pas een schande! Dat mensen blijkaar zo'n slechte smaak hebben dat ze de meuk vreten die daar in de schappen ligt. Al moet ik wel zeggen dat ik er altijd de reuzengarnalen uit de diepvries haal, want die zijn nergens zo goedkoop. En de trostomaten zijn er ook erg goed.

Maar voedselbanken zijn een teken van beschaving. Althans, zouden ze kunnen zijn als er niet altijd van die vuile spelletjes mee worden gespeeld. Want er is geen schrijnende armoede in Nederland. Er zijn wel veel mensen die zichzelf diep in de penarie helpen, bijvoorbeeld door veel meer geld uit te geven dan ze verdienen. Je zou dan kunnen zeggen: "Eigen schuld dikke bult en zoek het nou zelf maar uit, want je hebt een royale uitkering, je krijgt korting op het lidmaatschap van een sportclub, je krijgt geld voor een wasmachine, je krijgt schuldhulpverlening,

allemaal betaald door Vadertje Staat en nóg heb je geen geld om eten te kopen." Maar nee, altijd blijven er in Nederland mensen bereid om je weer wat toe te stoppen. Om voor je te gaan bedelen bij bedrijven zodat alles, dat jij hoeft te doen, is naar zo'n Voedselbank gaan en dan met je ontevreden muil constateren dat

er wéér bloemkool in je pakket zit en je had "godverdomme vorige week ook al bloemkool!"

Als mensen zich belangeloos inzetten voor andere, ondankbare mensen, is dat socialisten altijd een doorn in het oog. Socialisten vinden dan dat Vadertje Staat blijkaar een taak heeft laten liggen. Vadertje Staat moet namelijk alles voor ons doen. Vadertje Staat moet ons voeden, kleden, onderdak geven, hij moet keuzes voor ons maken en voor ons nadenken. Als een socialist iemand ziet nadenken, komt het stoom hem uit de oren. Een schande is het, dat die arme vrouw zelf moet nadenken. Waarom doet de overheid dat niet voor haar! Stem SP!

Vroeger dacht ik dat er echte altruïsten bestonden, mensen die zich belangeloos voor anderen inzetten. Maar inmiddels weet ik dat niemand iets voor niks doet. Niemand. Als Femke Halsema knarsetandend sist dat die mensen onze hulp nodig hebben weet ik dat ze nat wordt van machtsgeilheid. Moet je de ogen van Jan Marijnissen zien glinsteren als hij het over de zwakkeren in de samenleving heeft. Zij weten: je moet mensen van je afhankelijk maken,

dan heb je ze in hun macht. Dat heeft niks te maken met idealen en alles met ambitie. Hoe meer mensen er afhankelijk zijn van de staat, hoe groter de macht van dictator Marijnissen. Daarom krijgt iedereen een uitkering, gratis voedsel en gratis kaartjes voor het pretpark, totdat hij is vergeten hoe hij zelf de kost moet verdienen en niks beters weet te verzinnen dan maar op Marijnissen te stemmen. En zo zit het dus ook met het echtpaar Sies. De liefde van mensen gaat door de maag, weten zij en daarom krijgen de mensen nu gratis voedsel. En nu vond meneer Sies het tijd voor een greep naar de macht. Smakelijk eten!

Peter Breedveld is journalist en hoofdredacteur van *Frontaal Naakt* (www.frontaalnaakt.nl), het fundamentalistisch-secularistische webmagazine voor de hele familie.

Waar een columnist een mening geeft hoeft dit niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie en/of de B.I.L. te onderschrijven.

H.A. van Ingen (1847-1920), koeien in de beek onder knotwilgen, olieverf op doek, collectie Museum Veluwezoom.

kop gezet en creatieve actoren buiten gesloten, waardoor wantrouwen, cynisme en frustraties ontstaan. Wanneer vervolgens de contracten ondertekend zijn, de keurmerken opgetuigd en de kwaliteitscontrole systemen lopen, is het moeilijk om veranderingen aan te brengen. Beide effecten, cohesie binnen de keten en frustraties daarbuiten zijn niet wederzijds uitsluitend en kunnen dus tegelijkertijd voorkomen.

Ten tweede kunnen zich ook op de lange termijn tegengestelde effecten voordoen. Wanneer gedrag van actoren in een keten neergeslagen is in regels en contracten, dan leidt dat tot stabiele structuren, zekerheid en continuïteit. Vanuit een organisatieperspectief is dat een gewenst effect. Daardoor wordt gedrag transparant en controleerbaar. Maar, zoals is betoogd, kunnen door de formalisering van relaties de vertrouwensrelaties eroderen. De regels maken dan het interpersoonlijke vertrouwen overbodig. Wanneer vervolgens dat vertrouwen is weggefallen, zal weer meer naar regelgeving worden gegrepen, waardoor het bouwen van vertrouwen nog weer moeilijker wordt. De kunst is om uit die negatieve spiraal te blijven, door niet alles van tevoren te regelen en de ketenstructuur open te zetten voor vernieuwing.

Literatuur:

Fukuyama, F. (1995), *The Political Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Penguin Books.

Hirschman, A.O. (1984), "Against parsimony: Three Easy Ways of Complicating Some Categories of Economic Discourse." In: *The American Economic Review* (May) 74(2): 89-96.

Putnam, R.D. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Putnam, R.D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Putnam, R.D. (2004) *Better Together: Restoring the American Community*. New York: Simon and Schuster.

Tilly, C. (2005) *Trust and Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dr. Gerard Breeman was tussen 1999 en 2006 verbonden aan de vakgroep Bestuurskunde van de Universiteit Leiden. Hij promoveerde op een proefschrift over vertrouwen in de landbouwsector. Vanaf september 2006 werkt hij als Universitair Docent aan de Universiteit Wageningen.